

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ
ВІЙСЬКОВОЇ ТА ПОЛІТИЧНИХ ЗАГРОЗUKRAINE'S ECONOMIC SECURITY IN THE FACE
OF MILITARY AND POLITICAL THREATS

У статті проведено дослідження економічної безпеки національної економіки не лише за визначенням порушенням порогових значень безпеки. Порогові значення економічної безпеки є лише теоретичним обґрунтуванням рівня безпеки, реалії сьогодення вносять корективи у формування безпечного розвитку національної економіки. Нинішній трансформаційний стан економіки України загострилася військовою агресією на сході країни, політичними і територіальними загрозами на заході країни. Політичні та територіальні посягання з боку сусідніх країн супроводжуються економічними обмеженнями та блокуванням товарообміну. Суто політичні загрози супроводжуються проникненням на внутрішній ринок та розбалансуванням цінової і фінансової політики країни.

Ключові слова: пороги економічної безпеки, загрози, військова загроза, політичні загрози, територіальна цілісність, цінова політика, розбалансування, товарообмін.

В статье проведено исследование экономической безопасности национальной экономики не только по определенному нарушению пороговых значений безопасности. Пороговые значения экономической безопасности являются только теоретическим обоснованием уровня безопасности, сегодняшние реалии вносят коррективы в формирование безопасного развития национальной экономики. Современное трансформационное состояние экономики Украины обострилось военной агрессией на востоке страны, политическими и терри-

ториальными угрозами на западе страны. Политические и территориальные посягательства со стороны соседних государств сопровождаются экономическими ограничениями и блокированием товарообмена. Чисто политические угрозы сопровождаются проникновением на внутренний рынок и разбалансированием ценовой и финансовой политики страны.

Ключевые слова: пороги экономической безопасности, угрозы, военная угроза, политические угрозы, территориальная целостность, ценовая политика, разбалансирование, товарообмен.

The article analyzes the economic security of the national economy not only of a certain violation of the threshold values of security. Thresholds of economic security are only theoretical justification of the level of security, the realities of the present make adjustments in the formation of a safe development of the national economy. The current transformational state of the Ukrainian economy was exacerbated by military aggression in the East and political and territorial threats in the West. Political and territorial encumbrances by neighboring countries are accompanied by economic constraints and barriers to trade. Purely political threats are accompanied by penetration into the domestic market and the imbalance in the price and financial policies of the country.

Key words: economic security thresholds, threats, military threat, political threats, territorial integrity, price policy, imbalances, commodity exchange.

УДК 330.338.24.021.8

Гріненко А.Ю.

к. е. н., доцент,

Директор Товариства з обмеженою відповідальністю «Кліар Енерджі»

Постановка проблеми. Протягом останніх 10–15 років розвитку незалежної держави України значно загострилися як внутрішні суперечки щодо курсу розвитку країни, так і зовнішні загрози як економічній безпеці, так і територіальній цілісності держави. Історичні факти устремління України бути незалежною державою (1654, 1709, 1917 роки) засвідчують, що держава щоразу втрачала свою незалежність через внутрішні суперечки та зовнішні загрози сусідніх держав.

Нинішня ситуація в Україні засвідчує внутрішні економічні загрози та зовнішні загрози з боку Росії на сході країни, а також політичний тиск і посягання на територіальну цілісність серед окремих європейських країн на заході.

Причинами загострення як внутрішніх, так і зовнішніх загроз є значне падіння рівня економічної безпеки країни та зростання економічної залежності України від сусідніх країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем економічної безпеки країни та шляхів її забезпечення в науковій літературі протягом останніх років посіло досить вагоме

місце. На міжнародних конференціях, в наукових статтях частіше за все обговорюються порогові значення економічної безпеки, а також проводиться систематизація загроз безпеки. Вагомий внесок у розробку теоретичних основ національної безпеки України, зокрема економічної її безпеки, зробили вітчизняні вчені, такі як О. Данільян, О. Дзьобань, В. Ліпкан, М. Панов, Г. Ситник. Серед вітчизняних дослідників, які присвятили свої праці дослідженню суто економічної безпеки, варто виділити О. Бандурку, О. Барановського, З. Варналія, В. Гончарову, Я. Жаліла, Л. Кістерського, В. Мунтіяна, Г. Пастернака-Таранушенка. З урахуванням досліджень у статті зовнішніх загроз та воєнної агресії відносно України варто розширити поняття економічної безпеки до теоретичного обґрунтування стану військово-економічної безпеки та шляхів її зміцнення на міжнародному та національному рівнях. Ця проблема не нова, її досліджували в науковій літературі, зокрема, науковці інших країн (Н. Баранов, В. Волошко, Д. Гордієнко, У. Лінд, А. Пожаров, Т. Пол, В. Сліпченко, М. Тяпкін та ін.). Однак з урахуванням нинішніх збройних

конфліктів, збройної агресії Росії, що продовжується на сході України загострюються проблеми не лише військово-економічного реагування на наявні та потенційні загрози національним інтересам, але й економічної блокади. Зростання міжнародного мегапротистояння в економіці різних країн і навіть тих держав, що не причетні до військового конфлікту, вимагає більш детального аналізу дослідження проблем економічної безпеки, що раніше не досліджувалися.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення мегазагроз та міжнародних загроз економічній безпеці України, їх взаємодії з внутрішніми загрозами. З метою напрацювання запобіжних заходів щодо поширення агресії відносно України та політекономічного шантажу і диктату з боку окремих європейських країн необхідно визначити економічні аспекти воєнної безпеки. Необхідно дослідити інформаційні фактори як складові фактори війни, визначивши роль держави та міжнародних організацій у стабілізації економічних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виборена та віками вистраждана незалежність України у 1991 році супроводжувалася ейфорією, «переможці» не були налаштовані на плідну працю в розбудові державності, власної національної економічної структури [1]. Адже основу економіки країни складали АПК та ВПК, які потужними і міцними зв'язками були вмонтовані в економіку СРСР. Централізована економіка мала значні вади у формуванні цінової політики, розподілі ресурсів, примусової міграції робочої сили та забезпеченні функціонування збиткових виробництв. Класики свого часу попереджували, що важливо не завоювати владу, а втримати її. Саме тому ми на перше місце ставимо мегазагрози, тобто загрози світового масштабу, які мають значний вплив на економічну безпеку країн світу.

Одними з основних пріоритетів національних інтересів України є захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України, створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення, збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку [2].

Важливою була і залишається проблема розбудови зовнішньоекономічних та політичних зв'язків з іншими країнами світу. На перший погляд в Україні тут було сильне підґрунтя. Україна за зверненням ядерних держав 12 травня 1994 року підписала Будапештський Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням її до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Відповідно до цього Договору Російська Федерація, Об'єднане

Королівство Великої Британії і Північна Ірландія, США «вітають приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як держави, що не володіє ядерною зброєю <...> відзначаючи зміну ситуації в галузі безпеки у всьому світі, включаючи закінчення «холодної війни», що створило умову для глибоких скорочень ядерних сил, підтверджують таке:

– підтверджують Україні свої зобов'язання <...> поважати незалежність і суверенітет та наявні кордони України;

– країни-підписанти Договору підтверджують свої зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності, і ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України;

– утримуватися від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підпорядкувати своїм власним інтересам здійсненням Україною прав, властивих її суверенітету, отже, отримати будь-які переваги;

– домагатися невідкладних дій з боку Радбезу ООН надання допомоги Україні <...>, якщо Україна стане жертвою акту агресії чи об'єктом загрози агресії» [3].

Протягом десяти років не лише не виконана жодна з умов Договору, але й навіть одна із країн підписантів (Росія) стала агресором, захопила значні території України і веде там гібридну війну.

Очевидно, Україна мала б звернутися до Радбезу ООН та вимагати дотримання і виконання Будапештського Договору, проте, на превеликий жаль, і ООН не дотримується міжнародних угод.

Після закінчення Другої світової війни в Європі визначені нові кордони. Міжнародно-правові основи післявоєнних кордонів в Європі були закладені в Ялтинській (13 лютого 1945 року) і Потсдамській (2 серпня 1945 року) угодах голів урядів трьох союзних держав-переможниць, а саме СРСР, США і Великобританії. Скріплені нові реалії були також мирними договорами, підписаними 10 лютого 1947 року в Парижі державами від імені Об'єднаних Націй з кожної із країн-союзниць гітлерівської Німеччини.

За рішенням Потсдамської конференції територія Німеччини скоротилася на 25% порівняно з 1937 роком. Більша частина територій, що відійшли від Німеччини, були приєднані до Польщі.

До середини 70-х років склався комплекс двосторонніх договорів, які закріпили принцип непорушності кордонів, і були створені необхідні передумови для загального визнання непорушності кордонів всіма державами Європи. Завершенням процесу формування принципу непорушності кордонів стало його закріплення на багатосторонній основі в Заключному акті Хельсінкської наради з безпеки і співпраці в Європі. В Заключному акті принцип непорушності післявоєнних кордонів сформульований таким чином: «Держави-учас-

ники розглядають як непорушні і всі кордони один одного, і кордони всіх держав в Європі, тому вони будуть утримуватися зараз і в майбутньому від будь-яких посягань на ці кордони. Вони будуть, відповідно, утримуватися від будь-яких вимог і дій, спрямованих на захват і узурпацію частини чи всієї території будь-якої держави-учасниці» [4].

Очевидно, що на захисті міжнародних угод повинна стояти Організація Об'єднаних Націй, проте, на жаль, вона серед перших схилилася до порушення основних принципів єдності і стійкості кордонів після Другої світової війни. Так, за згодою Президента України В. Ющенка Міжнародний суд ООН 3 лютого 2009 року оголосив рішення, яке встановлює морські кордони між державами і визначає виключно економічні зони Румунії і України. Із загальної площі шельфу в 12 тисяч квадратних кілометрів Румунія отримала 9,7 тисяч квадратних кілометрів. При цьому суд заявив, що обидві сторони виразили задоволення рішенням. В результаті такого рішення суду Україна втратила 79,34% спірних територій шельфу. Згідно з оцінками румунських спеціалістів на шельфі знаходяться значні поклади газу (близько 70 млрд. кубометрів) і нафти (близько 12 млн. т). Президент Румунії привітав зовнішньополітичне відомство своєї держави з перемогою [5]. Осць так за допомогою міжнародних організацій Україна в порушення всіх міжнародних договорів у 2004–2009 роках розпочала віддавати свої території. Такий підхід влади сприяв зростанню посягань на решту територій України.

З урахуванням зростаючого сепаратизму та намагання виокремити цілі області нашої країни Україна має зміцнювати воєнно-економічну безпеку. З одного боку, слід забезпечити соціально-економічний розвиток приграничних територій, а з іншого боку, необхідно зміцнювати обороноздатність країни та єдність народів, що населяють Україну, незалежно від їх національного походження.

Сьогодні принцип непорушності післявоєнних кордонів знаходиться в небезпеці. Бомбардування і насильницьке дроблення Югославії, косовський

проект проголошення незалежної держави на території Сербії, претензії з боку Польщі до Білорусії і України, Словаччини і Угорщини до України, Румунії до України, намагання на території України створити цілий російський регіон «Русский мир» – все це ланки одного ланцюга. Жодна з країн, зокрема Польща, Угорщина, Румунія, Чехія, до яких свого часу приєднали території інших країн після Другої світової війни, не намагаються їх повернути і водночас претендують на інші території. Румунія будь-яким способом намагається приєднати до себе Молдову, Угорщина – Закарпаття тощо. Та ж Росія не намагається повернути Аляску, час оренди якої давно вийшов. Оскільки ці країни мають вищий індекс військової могутності (табл. 1), вони намагаються тиснути як економічними, так і політичними важелями на сусідні країни, зокрема на Україну, заявляючи претензії від імені свого далекого історичного минулого.

Як бачимо з проведеного дослідження, претензії на володіння територіями інших країн виявляють більш сильні з військово-економічної точки зору країни. Згідно з даними проведеного аналізу рейтингу країн за рівнем могутності Україна посідає аж тридцятье місце, а це й виявляє причини втручання сусідніх країн, зокрема країн Євросоюзу, у внутрішні справи України.

З метою подальшого зростання рейтингу Міністерство оборони України у 2018 році планує збільшити видатки на закупівлю озброєння і військової техніки на 34%, а також довести цей показник до 18,1 млрд. грн. Окрім того, у 2018 році уряд спрямує 16,5 млрд. грн. на виробництво і модернізацію озброєння і військової техніки. Сумарні оборонні видатки України складають близько 5% ВВП [7].

Проте високий рейтинг військової могутності не забезпечує прямого і відкритого вторгнення на територію іншої країни. Тут працює спочатку ідеологічна машина, потім просувається сепаратизм, включається в дію теорія переваг, зростає міграція населення, а також фактично відбувається поступове заселення територій громадянами інших національностей та інших країн.

Таблиця 1

Рейтинг країн згідно з індексом військової могутності станом на 4 січня 2016 року [6]

№	Країна	Індекс	№	Країна	Індекс
1	США	0,0897	11	Південна Корея	0,2824
2	Росія	0,0964	12	Єгипет	0,3056
3	Китай	0,0988	16	Ізраїль	0,3591
4	Індія	0,1661	18	Польща	0,3909
5	Франція	0,1993	21	Іран	0,4071
6	Великобританія	0,2466	22	Канада	0,4192
7	Японія	0,2466	29	Швеція	0,5774
8	Туреччина	0,2623	30	Україна	0,5867
9	Німеччина	0,2646	31	Мексика	0,6289
10	Італія	0,2724	126	Центрально-Африканська Республіка	3,7343

Військово-економічна безпека є найважливішою функцією держави і визначається як можливість національної економіки протистояти ризикам і загрозам зовнішніх та внутрішніх збройних конфліктів, а також наявність економічних умов для задоволення запитів в організації збройних сил, їх розвитку як в мирний час, так і в умовах збройного конфлікту [8, с. 4].

Водночас акцентуємо увагу на тому, що військово-економічний потенціал держави, який є похідним від економічного (його частиною), інтегрує можливості країни забезпечити військову безпеку, а також є таким, що держава може використовувати у військових цілях за максимальних військово-економічних зусиль, звівши до мінімуму всі невійськові потреби суспільства [9, с. 63].

Замість прямих збройних конфліктів, зокрема, виділяють гібридні, партизанські, цивільні, диверсійно-терористичні. Наприкінці ХХ та на початку ХХІ століття поширення набули регіональні та релігійні збройні конфлікти, терористичні атаки. Останнім часом в концепції теорії війни запроваджений термін «асиметричний збройний конфлікт», який визначає не регулярні військові дії, а насильницьку боротьбу між державою і недержавними учасниками конфлікту за владу та ідеологічний вплив на цивільне населення [10]. Прикладами таких конфліктів у зазначеному періоді є чеченські угруповання в Росії, ісламісти в Сирії, придністровські угруповання в Молдові, фейкові ДНР та ЛНР в Україні. Причинами зародження таких асиметричних воєн є наявність вагомих конфліктів інтересів та більш висока цінність інтересу для слабкої сторони, невдоволення становищем статус-кво нині і в майбутньому [11, с. 10].

Одна зі сторін, що домінує у конфлікті, наразившись на нестандартні та непрямі стратегії слабкого противника у вигляді тероризму або парти-

занської війни, може вийти із затяжного конфлікту через політичні поступки, навмисне заподіяння шкоди мирному населенню у прагненні швидко здобути військову перемогу [12, с. 112].

У так званих асиметричних війнах швидше діє партизанщина, а просторові і часові межі розмиваються, руйнуються традиційні поняття «фронт», «поле бою» [13, с. 6]. Це добре відомо сьогодні у конфліктах за участю «Аль-Каїди», «Воїнів аллаха», «Ісламської держави» або за незаконними збройними формуваннями на сході України, очолюваних так званими ЛНР та ДНР, тобто конфліктах між державою (коаліцією держав) і терористичними квазідержавними утвореннями.

Усі види безпеки тісно пов'язані між собою, іноді настільки, що неможливо відокремити один від одного. Однак усі види національної безпеки базуються на економічній безпеці [14]. На межі століть економіки постсоціалістичних країн світу постали перед необхідністю трансформації галузей соціалістичного виробництва до капіталістичного. Трансформація економіки – це непростий і невизначений в часі шлях. Економіка України знаходиться у стані невизначеності пріоритетних напрямів розбудови та формування структури виробництва. Безпосередньо органічно взаємопов'язана з воєнною безпекою та економічною безпекою воєнно-економічна безпека держави може бути представлена як стан захищеності національного господарства від внутрішніх і зовнішніх воєнних загроз, за якої вона здатна задовольнити економічні потреби воєнної організації для її розбудови, утримання і стійкого розвитку [15, с. 4]. З огляду на світовий досвід розвинутих країн світу національні інтереси та цілі в економічній сфері України необхідно досліджувати з урахуванням сильних і слабких сторін політики забезпечення економічної безпеки у внутрішньодержавній

Таблиця 2

Десять країн світу, з якими в Україні склалися найвищі позитивні і найвищі негативні показники сальдо у торгівлі товарами [16]

№	Країна, у якій склалося позитивне сальдо у торгівлі товарами з Україною у 2015 році	Позитивне торгове сальдо, млрд. USD	Країна, у якій склалося негативне сальдо у торгівлі товарами з Україною у 2015 році	Негативне торгове сальдо, млрд. USD
1	Єгипет	+2,034	Німеччина	-2,781
2	Туреччина	+1,936	Білорусія	-1,616
3	Італія	+1,005	Росія	-1,493
4	Індія	+1,003	Китай	-1,379
5	Саудівська Аравія	+0,616	США	-0,996
6	Іспанія	+0,606	Норвегія	-0,848
7	Іран	+0,504	Угорщина	-0,652
8	Молдова	+0,484	Франція	-0,387
9	Ірак	+0,472	Польща	-0,329
10	Нідерланди	+0,458	Литва	-0,314

Динаміка імпорту в Україну десяти країн світу, що мають його найвищі показники у 2013 та 2016 роках [16]

№	Країна	За 10 місяців 2013 року		За 10 місяців 2016 року		Темп приросту, %
		Імпорт товарів, тис. дол.	Доля в імпорті України, %	Імпорт товарів, тис. дол.	Доля в імпорті України, %	
1	Росія	19 145 311	30,2%	4 043 514	13,8%	79%
2	Китай	6 726 537	10,6%	3 730 891	12,07%	45%
3	Німеччина	5 683 520	9,0%	3 364 413	10,88%	41,1%
4	Білорусь	3 068 116	4,8%	2 241 786	7,25%	27%
5	Польща	3 306 362	5,25	2 156 096	6,97%	35%
6	США	2 366 206	3,7%	1 399 540	4,53%	41%
7	Франція	1 429 690	2,3%	1 098 342	3,55%	23%
8	Італія	16 743 821	2,6%	1 083 688	3,50%	35%
9	Туреччина	1 438 728	2,3%	840 958	2,72%	42%
10	Угорщина	1 114 516	1,8%	720 176	2,33%	35 %

сфері та її позиції в системі міжнародних відносин. Визначення державної політики та загроз економічній безпеці України є вкрай актуальним завданням сьогодення, оскільки низький рівень економічної безпеки привів до наявності та зростання зовнішніх загроз. Аналіз, викладений в табл. 2, засвідчує, що негативне торговельне сальдо України у 2015 році склалося із сусідніми країнами, зокрема країнами Євросоюзу. Такі економічні відносини склалися внаслідок зростання політичної та політекономічної складової у відносинах з Польщею, Румунією, Угорщиною, Болгарією.

Щодо значних прорахунків в міжнародних економічних відносинах, то вони перш за все пов'язані зі зростанням корупції в Україні та відсутністю основних реформ, які б могли забезпечити економічне зростання. Як вже зазначалося, економічна безпека – це здатність національної економіки забезпечити стабільніший розвиток виробництва в державі з метою оздоровлення її головних потреб. Вона охоплює такий різновиди безпеки, як військово-економічна. Отже, прорахунки в економіці, зростання внутрішніх загроз сприяють падінню стійкості безпеки країни загалом.

Показники табл. 3 засвідчують значне падіння рівня зовнішніх економічних відносин України протягом останніх трьох років. Якщо відносини з агресором підлягають обґрунтуванню політики України за обмеженням економічних стосунків разом з іншими країнами світу, то падіння рівня експортних та імпорتنих відносин з країнами Європи не сприяє зміцненню економічної безпеки держави.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами дослідження встановлено, що національну безпеку в умовах агресії та політичних загроз можна визначити як сукупність умов і факторів, які забезпечують своєчасне і надійне задоволення поточних і перспективних економічних та військово-економічних потреб в обсягах, достатніх для підтримки необхідного рівня обороноздатності і безпеки держави.

Сучасна статистика засвідчує, що в Україні ще не вдалося створити національну ефективну економічну систему, котра б змогла забезпечити вихід України на світові ринки, зміцнювати важелі зовнішньої і внутрішньої політики держави. Недостатньо чітко нині визначено пріоритети впливу на внутрішні загрози та система розбудови економічних і соціально-економічних відносин з країнами Євросоюзу; розвиток експортного потенціалу з переорієнтацією реалізації продукції високотехнологічних виробництв та зменшення в структурі експорту сировини і природних ресурсів; зміцнення воєнно-економічної безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV. ВВР України. 2003. № 52. С. 351.
2. Данільян О., Дзьобан О., Панов М. Національна безпека України. Харків: Філіо, 2002. 285 с.
3. Будапештський Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку із приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. URL: <http://kiev1.org/budapesht-m.htm1>.
4. Матеріали Потсдамської конференції 1945 года. URL: http://www.hist.msu.ru/ER/Text/War_Conf/berlin23.htm.
5. Територіальний спор України з Румунією. URL: https://rian.com.ua/trend/territorial_dispute.
6. Countries Ranked by Military Strength (2016). URL: <http://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>.
7. Сумарні оборонні видатки України 2018 року. URL: <http://journalist.today/poroshienko-voiennyi-biudzhiet-ukrainy-sostavit-riekordnyie-86-mlrd-ghrn>.
8. Тяпкин М. Система показателей и критериев воєнно-економической безопасности государства. Системы безопасности: материалы четырнадцатой научно-технической конференции (Санкт-Петербург, 2005 год). Москва: Академия ГПС МЧС России, 2005. С. 62–65.
9. Пожаров А. Показатели и критерии воєнно-економической безопасности. Военная мысль. 2000. № 6. С. 26–29.

10. Военная безопасность Украины: реалии и перспективы. URL: <https://ord-ua.com/2008/07/23/voennaya-bezopasnost-ukrainyi-realii-i-perspektivy/>.

11. Paul T. Asymmetric Conflicts: War Initiation by Weaker Powers. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 248 p.

12. Arreguin-Toft I. How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Conflict. *International Security*. 2001. Vol. 26. № 1 (Summer). P. 93–128.

13. Дериглазова Л. Асимметричный конфликт в современной американской политологии. *Международные процессы*. 2015. С. 12–16.

14. Кулагин В. Международная безопасность: учебное пособие для студентов вузов. Москва: Аспект Пресс, 2007. 318 с.

15. Гордиенко Д. Военно-экономическая безопасность государства. Аналитический доклад. Москва: Центр стратегических оценок и прогнозов, 2011. 14 с.

16. Украина уже вдвое больше торгует с Евро-союзом, чем с Россией. URL: http://cfts.org.ua/news/2016/04/13/ukraina_uzhe_vdvoe_bolshe_torget_s_evrosoyuzom_chem_s_rossiey_33473.